

Костянтин М. Матусевич (Рівненський державний
гуманітарний університет, Україна)

МЕТОДОЛОГІЧНІ СУПЕРЕЧНОСТІ ТЕОРІЙ ВАРТОСТІ І ЦІННОСТІ

У статті розглянуто методологічні суперечності основних теорій вартості і цінності, вказано на штучність їх походження та існування. Запропоновано шляхи подолання вказаних суперечностей через визнання єдності у механізмі взаємодії ціноутворюючих чинників: вартості і цінності.

Ключові слова: вартість, споживча вартість, мінова цінність, ринкова ціна, ціна виробництва.

Рис. 1. Літ. 12.

Константин Н. Матусевич (Ровенский государственный
гуманитарный университет, Украина)

МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ПРОТИВОРЕЧИЯ ТЕОРИЙ СТОИМОСТИ И ЦЕННОСТИ

В статье рассмотрены методологические противоречия основных теорий стоимости и ценности, указано на искусственность их происхождения и существования. Предложены пути преодоления указанных противоречий через признание единства в механизме взаимодействия ценообразующих факторов: стоимости и ценности.

Ключевые слова: стоимость, потребительская стоимость, меновая ценность, рыночная цена, цена производства.

Kostyantyn M. Matusевич (Rivne State
Humanities University, Ukraine)

METHODOLOGICAL CONTRADICTIONS BETWEEN THE THEORIES OF COST AND VALUE

The article considers the methodological contradictions between the fundamental theories of cost and value, highlighting the artificiality of their origin and existence. The ways to overcome these contradictions are suggested through the acknowledgment of their unity within the mechanism of interaction between the pricing factors of cost and value.

Keywords: cost; user value; exchange value; market price; production cost.

Постановка проблеми. Не будучи прихильником марксизму, А. Ісаєв визнає, що теорія, у якій вартість базується на праці, є найбільш вдалою [3, 447]. Зробивши важливий коментар щодо змісту та значення трудової теорії вартості, дослідник звернув увагу на штучність гострих суперечок, що на той час уже десятиліттями точилися навколо проблеми вартості, та на заангажованість і лукавство чималої кількості авторів, які намагалися будь-якими шляхами та аргументами спаплюжити, зруйнувати та відкинути трудову теорію вартості Локка – Стюарта – Сміта – Рікардо – Маркса. А. Ісаєв писав: «нападаючі керуються спонуканнями, які не мають нічого спільного з інтересами науки. Побоювання, що визнання цієї теорії похитне право приватної власності, яким воно є в теперішній час – ось обставини, що окрилюють багатьох економістів при їх полеміці з ученням Рікардо – Маркса. Якщо основою цінності (вартості) служить праця і тільки одна праця, то лише дотепні софізми не зможуть виправдати устрій виробництва власності, що ревниво охороняється сучасною державою» [3, 461].

З того часу нічого не змінилося, суперечки тривають і досі, а їх причини мають штучне підґрунтя. Господарі життя за власними примхами обирають доктрини та вчення, які б личили устрою їхнього благополуччя. Через адміністративні, ідеологічні та політичні заходи вони заохочують недолугі інтелектуальні змагання, які породжують теоретичні суперечки та конфлікти, що поділяють інтелектуалів і суспільство на анклавів прихильників пристрастей від сумнівних субнаукових уявлень і безглуздих доктрин.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Основні методологічні засади теорії вартості і цінності були закладені у XVIII–XIX століттях. За останнє століття цю проблему досліджували сотні економістів, але помітних змін у цьому напрямку не спостерігається. Ще у 1907 р. у своєму відомому підручнику «Основания политической экономии» професор Санкт-Петербурзького університету А. Ісаєв зробив докладний огляд існуючих на той час 6 теорій вартості [3, 431–462]. За своєю суттю методологічні трактування цих теорій нічим не відрізняються від сучасних трактувань.

Мета дослідження полягає у спробі розв'язання штучно створеної методологічної суперечності, що існує між класичною та неокласичною теоріями вартості і цінності.

Основні результати дослідження. Не оминула доля далеких від науки пристрастей і вульгаризації й економічну теорію. Порядок розподільчих відносин, що продукує олігархія, полягає у тому, щоб облаштувати світ таким чином, щоб усім володіти і зробити це так, щоб усі з цим погодились. Для здійснення цієї мети з класичної економічної науки були вилучені моральні та науково-методологічні підвалини, вона була розшматована на утилітарні, корисні для влади частини. Політична економія була перетворена з цілісного досконалого системного знання на сукупність емпіричних розрізнених понять про окремі економічні явища і процеси, що відбуваються в атомізованому інституціональному середовищі, де взаємодіють різні суб'єкти з приводу володіння, користування і розпорядження об'єктами економічних відносин з метою збагачення. З'явилися економічні навчальні дисципліни, де, згідно із твердженням самих авторів підручників, навчальні теми і навіть розділи курсу можна вивчати у будь-якій послідовності [5, 14; 11, 4]. Неможливо собі уявити, щоб такий популяризований альманах запропонували автори підручників з фізики, математики, хімії та взагалі будь-яких природничих наук. Отже, це свідчить про вихолощення підвалин системності та відсутність методологічної цілісності наукових економічних знань.

Що стосується теорій вартості, цінності, ціни тощо, тут спостерігається та сама штучно створена методологічна плутанина. Наприклад, часом з'являються ґрунтовні публікації, автори яких намагаються захистити та розвинути трудову теорію вартості [1, 52–57; 2, 40–54]. Але у більшості публікацій використовується методологія сучасного найбільш поширеного неокласичного напрямку в аналізі цінностей, який базується на теорії граничної корисності. Усе було б коректно, якби певна кількість авторів не шукала штучно-емоційні моменти протистояння. Ці вчені використовують міфологізовану перекручену інформацію яку самі намагаються вдало критикувати. Так, наприклад: «Маркс, ознайомившись з працями Девонса та Менгера, зовсім зали-

шив подальшу роботу над проблемою капіталу... Це пояснює той факт, що після виходу у 1867 році першого тому «Капіталу» і до 1883 року Маркс не написав ні однієї фундаментальної праці» [4, 19].

Таке твердження за науковою сумлінністю можна порівняти із загально-відомою історичною сенсацією на кшталт того, що Ісус Христос був українцем і спустився до людей з Говерли. Хоча достатньо відкрити Біблію і там все написано. Так і в цьому випадку: достатньо відкрити повне зібрання творів К. Маркса і Ф. Енгельса і там видно, що було написано з 1867 р. по 1883 рік. Неможливо повірити, щоб зрілий К. Маркс [6], ознайомившись з посереднім твором молодого тридцятирічного юриста К. Менгера «Підстави політичної економії» (1871 р.) [12], був настільки вражений, що залишив наукову діяльність назавжди.

Для того, щоб не давати нагоди тим, хто її шукає, звернемося до методологічних витоків сучасних теорій вартості (цінності), які колись добре співіснували, а потім зусиллями ідеологізаторів були розтягнуті в протилежні боки і штучно перетворені на антагоністичні економічні доктрини з метою спрямування розвитку аморфного суспільного розуму у методологічну пастку.

Майже всі вихідні теоретичні положення сучасних теорій вартості (цінності) можна побачити в працях авторитетного енциклопедиста, найбільш цитованого економіста середини XIX ст. Дж.С. Мілля [10]. До речі, сама ідея дослідження стихійного утворення фактичної ринкової рівновагової ціни в умовах механізму взаємодії попиту і пропозиції належить не А. Маршаллу [7–9] або К. Менгеру [12], а саме Дж.С. Міллю [10]. Відомий мислитель, економіст, філософ, письменник М.Г. Чернишевський у коментарях до перекладу четвертого доповненого видання всесвітньо відомої праці Дж.С. Мілля «Принципи політичної економії» (1857 р.) вже пояснив механізм утворення ринкової ціни (ціни рівноваги) за допомогою механізму дії закону відповідності попиту і пропозиції [10].

М.Г. Чернишевський у своїх коментарях пише: «Якщо кількість відомого предмета може бути збільшено після виробництва, *мінова цінність його визначається рівнем пропозиції і попиту*, тобто мінова цінність цих речей має таку величину, за якої пропозиція і попит дорівнюють один одному... якщо попит буде більшим за пропозицію, мінова цінність предмета буде підніматися, поки пропозиція збільшується, а попит зменшується настільки, що ці обидва елементи зрівнюються. Якщо ж, навпаки, пропозиція буде більша за попит, той же результат буде супроводжений зниженням мінової цінності» [10, 420]. Основний закон мінової цінності Дж.С. Мілля називає природним законом попиту та пропозиції і пише: «Природний закон попиту та пропозиції, зрівняння між ними і тут не перестає діяти: ... для зрівнювання попиту з пропозицією, ринкова вартість відхиляється від природної; але відхиляється лише на час, тому що сама пропозиція має постійну тенденцію співрозмірятися з попитом ... *Попит і пропозиція постійно прагнуть до рівноваги*, але становище стійкої рівноваги... це те, коли предмети обмінюються один на одного відповідно до вартості свого виробництва, або, за попереднім нашим визначенням, коли предмети мають свою природну ціну» [10, 424–425].

Як бачимо, тут будь-які коментарі будуть зайвими. Дж.С. Мілля дослідив і вплив цінності (споживчої вартості) речей через попит і одночасний вплив

пропозиції через натуральну вартість на формування фактичної ринкової рівноважної ціни [10].

Подібний коротенький коментар можна додати і з позиції інтересів прихильників трудової теорії вартості. Найбільш принципові теоретичні положення цієї теорії також знаходимо у Дж.С. Мілля. Так, про значення трудової теорії вартості вчений пише: «Складові елементи вартості виробництва були показані у першій частині нашого дослідження. Ми визначили, що головний з них праця, перед яким нікчемні всі решта» [10, 425]. І дали про вартість: «Отже, вартість товарів головним чином визначається кількістю праці, яка необхідна для їх виробництва, включаючи у поняття виробництва ще й доставку на ринок» [10, 425].

Сама ідея про теорію формування ціни виробництва, яка розвинута у II т. «Капіталу» [6], була також запозичена К. Марксом у Дж.С. Мілля, на якого, до речі, посилався і сам автор «Капіталу». Досліджуючи вплив конкуренції на механізм ціноутворення, Дж.С. Мілля прийшов до висновку: «Отже, загальне правило таке, що предмети мають тенденцію обмінюватися один на одного за такими цінами, які оплачують кожному виробнику вартість виробництва із звичайним прибутком; інакше кажучи – які дають всім виробникам однаковий відсоток прибутку на їхні витрати» [10, 422].

Як бачимо, у свідомості Дж.С. Мілля і в його праці [10] органічно співіснує і доповнює одне одного те, що потім було розтягнуто по різні боки ідеологічних інтересів – вартість і цінність.

Не претендуючи на щось нове у цьому секторі знань, автор статті спробує відновити гідність забутих класиків і в максимально стислій формі реконструювати їхнє бачення теорії вартості (цінності). Звернемось до рис. 1, на якому схематично зображено основні властивості блага (предмета чи послуги), яке набуває форми товару.

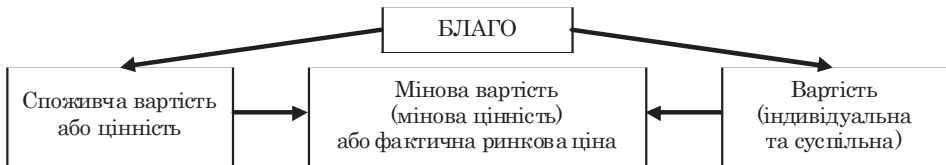

Рис. 1. Товарні властивості блага, авторська розробка

Блага є продуктом людської праці або результатом діяльності природи. Набуваючи товарної форми, блага, які є продуктом людської праці, мають такі властивості: споживча вартість або цінність; вартість (суспільна та індивідуальна) і мінова вартість, або ринкова ціна. Вартість і споживча вартість (цінність) є безпосередніми ціноутворюючими чинниками, тобто чинниками, що визначають мінову цінність або фактичну ринкову ціну.

Вартість блага – це втілена у ньому жива та уречевлена в капіталі, засобах виробництва людська праця. Вартість буває індивідуальною і суспільною. Індивідуальна вартість блага, яке є продуктом конкретного виробника, складається з витрат живої й уречевленої у засобах виробництва праці цього окремого виробника.

Суспільна вартість – це абстракція, яка є втіленням так званих суспільних витрат живої праці та речових елементів капіталу на виробництво блага, тобто сукупні витрати умовного середнього виробника. Цю абстракцію запропонував К. Маркс як сходинку до з'ясування трудового ціноутворюючого чинника в утворенні мінової вартості (ринкової ціни) з метою створення теорії додаткової вартості [6].

Мінову вартість або фактичну ринкову ціну класики дослідили з огляду взаємодії двох ціноутворюючих чинників: споживчої вартості, тобто цінності і вартості блага. Варто зауважити, що механізм взаємодії вищевказаних чинників відноситься до благ, які відтворюються в економіці у необмеженому обсязі. Тут пропозиція залежить від попиту. Дослідивши цю взаємодію Дж.С. Мілль [10], визначив «природний закон попиту і пропозиції» та механізм формування рівноважної ціни, який ретельно дослідив і розвинув А. Маршалл [7–9] і його послідовники. Отже, ринкова ціна на відтворювальні блага, які перетворюються на товар, формується під впливом постійної взаємодії вказаних ціноутворюючих чинників або властивостей товару: споживчої вартості (цінності) і вартості. Споживча вартість (суб'єктивна цінність) блага визначає на ринку граничну кількість грошей, за яку покупець погоджується купити це благо. Дж.С. Мілль наголошує на тому, що споживча вартість у грошовому виразі обов'язково повинна бути не менша вартості благ. Він пише: «виробництво товару не буде продовжуватися, якщо ця цінність (мінова) недостатня для винагородження вартості виробництва з додаванням прибутку за звичайним розрахунком» [10, 421].

Саме виходячи з цього положення, прибічники трудової теорії вартості вважають перетворення праці (живої та уречевленої) у вартість вихідним ціноутворюючим чинником, що визначає рівень, навколо якого рухається фактична ринкова ціна під впливом співвідношення попиту та пропозиції. Але навіть в умовах вільної конкуренції збіг фактичної ринкової ціни з вартістю блага є досить рідкісним явищем.

У II т. «Капіталу» [6] К. Маркс розвинув ідею Дж.С. Мілля про те, що в умовах вільної конкуренції ринкова ціна повинна забезпечувати учасникам ринку однаковий відсоток прибутку на їхні витрати [10, 422], тобто однакову норму прибутку. Таку ринкову ціну К. Маркс назвав ціною виробництва і визначив формулою $K+P_{\text{середній}}$. Він довів теорію ціни виробництва (фактичної ринкової ціни), яка відхиляється від вартості блага через існування обов'язкової різниці органічної будови капіталів у різних галузях виробництва. Якби К. Маркс не зупинився на цьому і дослідив би в аналогічний спосіб вплив інших модифікуючих чинників на формування ціни виробництва (наприклад, вплив різниці у швидкості обороту капіталів різних підприємств, галузей), він би отримав той самий висновок про утворення ціни виробництва, яка не збігається з вартістю, тому що забезпечує утворення середнього прибутку. Слід зауважити, що йдеться про ціноутворення відтворювальних благ, які можуть вироблятися у необмеженій кількості в умовах вільної конкуренції.

В умовах сучасного ринку, де панують монополії, діють так звана «недосконала конкуренція» і монополістичне ціноутворення, механізм дії яких

ретельно досліджено у сучасній «Економікс» [5]. Ці теоретичні положення є загальновідомими. З цієї причини на них не зупиняємося.

Зовсім інакше діє механізм ціноутворення на рідкісні блага, які можна поділити на дві групи: невідтворювальні блага та блага, які виробляються в дуже обмеженій кількості. В тому випадку, коли благо не може бути відтворюваним, у механізмі ціноутворення чинник вартості блага втрачає будь-яке значення. Єдиним чинником ціноутворення стає його споживча вартість, тобто суб'єктивно утворена гранична цінність, яка склалася у свідомості споживачів. Ціна цілком залежить від рідкості обмеженого за кількістю блага та величини його цінності у грошовому виміру, яку покупець погоджується сплатити за придбання цього блага. Це добре видно на ринках антикваріату: старовинного живопису та іконографії, нумізматики, філателії, фалеристики тощо. Наприклад, за володіння рідкісною паперовою поштовою маркою, яка має нікчемну вартість витраченого паперу та фарби, колекціонер-філателіст погоджується сплатити велику суму грошей. Найбільшу цінність для колекціонерів мають виключно рідкісні речі. Ринкова ціна таких артефактів може сягати величезних сум, які бувають тим вищі, чим більша їхня паритетність.

Є також певна група благ, які виробляються в обмеженій кількості з різних причин (обмеження природних запасів або умов виробництва, природна або економічна монополія тощо). Тут вирішальними ціноутворюючими чинниками є опосередковані складові споживчої вартості благ (високий попит і обмежена пропозиція). Це особливість зовнішнього прояву ринкової форми обмеженості ресурсу. Але у світовій економіці кількість невідтворюваних або обмежено відтворюваних благ, на щастя, досить незначна. Переважна кількість благ, які споживаються суспільством, є поки що необмежено відтворювальними.

Висновок. Навіть короткий огляд поглядів класиків політичної економії на взаємодію вартостей благ (вартості і споживчої вартості або цінності) у процесах ринкового ціноутворення і формування ринкової рівноважної ціни свідчить про штучність принципових розбіжностей вихідних положень класичного і неокласичного напрямків політичної економії. Неокласичний напрямок відштовхується від теоретичних положень класиків про споживчу вартість благ, тобто про їхню мінливу суб'єктивну граничну цінність. Представники цього напрямку повністю ігнорують категорію вартості як витрат праці. І навпаки, прибічники трудової теорії вартості абсолютизують значення вартості у ціноутворенні однобоко, трактуючи так званий закон вартості, згідно із яким рівноважні ринкові ціни в умовах конкуренції в цілому повинні збігатися або з вартістю благ, або з цінами виробництва.

Доцільно припинити штучне протистояння, від якого вже немає ніякого практичного та ідеологічного зиску для сторін, проте є чималі методологічні втрати для економічної теорії. Так званий закон вартості прийшов на зміну сформульованому класиками закону попиту та пропозиції для вирішення абстрактних локальних теоретичних завдань, пов'язаних із дослідженням будови самої вартості благ, що відтворюються в необмеженій кількості.

Якщо у прибічників трудової теорії вартості є бажання зберегти значення домінуючого впливу вартості у загальному (а не локальному) ринковому

ціноутворенні, вони повинні трактувати свій закон як закон вартостей. У такій редакції назва закону виражає рівноправну взаємодію обох ціноутворюючих чинників: вартості і споживчої вартості, тобто цінності. Отже, зникає штучна антагоністична суперечність між класичними і неокласичними трактуваннями механізму ціноутворення у будь-яких ринкових умовах. Усі поняття і категорії гармонізуються і посідають власні місця, як це було у працях шановних класиків політичної економії.

1. Гош О. Об'єктивні засади ціноутворення в постсоціалістичній Україні // Економіка України.— 2001.— №1.— С. 52–57.
2. Гриценко А. Економічна теорія в сучасному світі // Економіка України.— 2008.— №10.— С. 40–54.
3. Исаев А.А. Начала политической экономии. — СПб., 1908. — 806 с.
4. Кириленко В.І. Сучасна концепція цінності (вартості) // Формування ринкової економіки.— 2009.— Вип. 21. — С. 16–23.
5. Макконнелл К.Р., Брю С.Л. Экономикс: принципы, проблемы и политика: В 2 т. / Пер. с II-го англ. изд. — М.: Республика, 1992. — Т. I. — 339 с.
6. Маркс К., Энгельс Ф. Сочинения. — Изд. 2-е — Т. 24: Маркс К. Капитал (Т. 2). — 648 с.
7. Маршалл А. Принципы политической экономии. — М.: Прогресс, 1983. — Т. 1. — 415 с.
8. Маршалл А. Принципы политической экономии. — М.: Прогресс, 1983. — Т. 2. — 310 с.
9. Маршалл А. Принципы политической экономии. — М.: Прогресс, 1983. — Т. 3. — 351 с.
10. Миль Д.С. Основания политической экономии / Пер. и примеч. Н.Г. Чернышевского. — СПб., 1860. — 664 с.
11. Самуэльсон П. Экономика: В 2 т. / Пер. с англ. — М.: Алгон, 1992. — Т. 1. — 333 с.
12. Menger, C. (1981). Principles of Economics. N.Y.; L. 121 p.

Стаття надійшла до редакції 15.10.2012.

КНИЖКОВИЙ СВІТ

СУЧАСНА ЕКОНОМІЧНА ТА ЮРИДИЧНА ОСВІТА ПРЕСТИЖНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ

Україна, 01011, м. Київ, вул. Панаса Мирного, 26
E-mail: book@nam.kiev.ua
тел./факс 288-94-98, 280-80-56

Організаційно-економічні аспекти інноваційного оновлення національного господарства: Наук. монографія / М.М. Єрмошенко, С.А. Єрохін, В.М. Шандра, О.І. Гуменюк та інші; За наук. ред. д.е.н., проф. М.М. Єрмошенка і д.е.н., проф. С.А. Єрохіна. — К.: Національна академія управління, 2008. — 216 с. Ціна без доставки — 22 грн.

У монографії проаналізовано стан технологічного оновлення національної економіки на інноваційних засадах, виявлено позитивні сторони і недоліки цього процесу і розроблено організаційно-економічні основи формування механізму інноваційного оновлення економіки України, її окремих галузей та підприємств.